

NGV - afdeling

KEMPLEN - en

PEELLAAN

MEDEDELINGENBLAD

jaargang 7 no. 2 verschijnt 1x per kwartaal juni 1999

INHOUD

pag.	Inhoud
25	Van de redactie
26	Oude beroepen: Slaaf door R Swier, Andoornstraat 18, 5672 XB, Nuenen
27	Sigarenpoppenmaakster door AMGB de Wit, Smetsakker 26, 5625 SH Eindhoven
31	Vervening (= turfwinning), veenman, veenarbeider, baggerman. door R Swier, Andoornstraat 18, 5672 XB, Nuenen
32	Een 'gekke koeienziekte' te Venlo in het jaar 1900. door JM Bos, Thomaslaan 24, 5631 GL Eindhoven
34	Een Zeeuwse zeeheld en de rots van Gibraltar. door ER Steinebach-van Reijn, deken Kempslaam 21, 5591 BD, Heeze
35	Vogelflapper. door C van der Enden, Helmerslaan 79, 5615 JC Eindhoven
36	Over de voermannen Spoorenberg. door J Spoorenberg, Pauwlaan 15, 5613 CG Eindhoven
39	Werk aan de dijk. door FGP van Heijningen, Herikhof 18, 5672 BV, Nuenen
46	Bemeesteren. door AWJM van Gestel, prins Alexanderstraat 16, 5616 BL Eindhoven

Niet ondertekende stukken worden gepubliceerd onder verantwoordelijkheid van de redactie.

Dit tijdschrift is geregistreerd onder
ISSN 1566-0052

VAN DE REDACTIE

Het valt niet altijd mee: zo een speciaal juni-nummer. Wij (in dit geval kwam het idee van buiten de redactie) bedenken een speciaal onderwerp en maken dat vroegtijdig bekend, zodat u een jaar lang speciaal aan de gang kunt om iets speciaals aan uw mede-afdelingsgenealogen te slijten. Een nummer vol lukte niet meteen: dus Schrijver dezès ziet de kans schoon en veroorlooft zich een schier eindeloze praat-vaak. Daar had uw stukje kunnen staan!

Voor u ligt dus het **BEROEPENNUMMER**. Geen hoedenmakers deze keer. Er is wel andere kook. Schrijver dezès vond te Breda in het patentregister een koekenbakker onder zijn verwanten. Maar ook deze leverde, evenmin als al die andere bakkers in zijn familie, iets op voor een beroepennummer. Ook voor redacteurs kan het moeilijk zijn. Gelukkig zijn er altijd leden, die wél de redactie verblijden. Dank en hulde daarvoor.

'Gouverneur c'est prévoir'. Met Franse voorouders aan vaders- en moederszijde kun je je een woordje frans permitteren.

Het juni nummer 2000 wordt niet gewijd aan uw voorgeslacht in het jaar 1000 of 1500, laat staan aan nageslacht in 2500 of 3000. Want zelfs als wij u expliciet vragen naar de kwartierstaat van uw millenniumkleinkind krijgen wij zonder enige toelichting iets anders. Die ouderen van tegenwoordig toch! Maar waarschijnlijk zijn ook deze klachten van alle eeuwen. En gelden ze niet voor eenieder.

Begint u reeds nu met uw gedachten aan, en het op schrift stellen van deze gedachten, over **PLEKKEN OF PLAATSEN** die voor u een bijzondere betekenis hebben; die een rol spelen in uw stamboom. Zo schrijft mvw Steinebach in dit nummer over de Rots, de rots van Tarik, Gibr-al-tar, die een voorvader harerzijds hielp veroveren op de Spanjaard. Eerder al schreef zij over voorouderlijke huizen m.n. te Zwolle en Middelburg.

Elders in dit nummer leest u hoe schrijver dezès binnen- en buitenland onveilig maakt in historische grond bemeestert door er 3 maal om heen te lopen (waarbij het 3-voudig ronden historisch gezien nogal omslachtig is: meestal volstond het planten van een vlag om anderen hun rechten te ontnemen).

**UW COPIJ A.U.B. INZENDEN VOOR 1 AUGUSTUS A.S.
DE REDACTIE ONTVANGT UW KOPIJ HANDGESCHREVEN OF GETYPT
OP DISKETTE OF VIA E-MAIL
IN B.V. WORD-PERFECT OF WORD OF ASCII**

SLAAF

Over oude beroepen gesproken: het beroep slaaf (of slavin) kwam al heel lang geleden voor. Als je slaaf tenminste een beroep mag noemen. Hij of zij was in ieder geval een werkende.

Verhalen over het Romeinse Rijk zijn meestal doorspekt met vertellingen over de rol van slaven. Ook onze Nederlandse voorouders wisten er overigens raad mee. Zij haalden slaven uit Afrika, transporteerden ze naar de overkant van de Atlantische Oceaan, verhandelden ze daar en bezaten ze in eigendom!

Maar ook uit toenmalig Oost-Indië werden slaven gehaald. En één van die Oost-Indische slaven is een voorouder van mij.

In het tijdschrift 'West-Friese families' van september 1993 vinden we een verhaal over hem en over zijn nazaten.

Cupido van Bougis, afkomstig van Celebes (thans Sulawesi) moet als slaaf in Zuid-Afrika terecht gekomen zijn, meegenomen door (een schip van) de V.O.C.. Op een gegeven moment komt een V.O.C.-schip vanuit Indië in Kaapstad aan met onder andere aan boord een blinde, 73-jarige passagier, op weg naar zijn vaderland. Deze passagier vraagt de gouverneur van de Kaap toestemming om een 'slaef' te kopen, die hem op zijn verdere reis kan bijstaan. Dit verzoek wordt ingewilligd, maar toch, ondanks de hulp van de slaaf, heeft de blinde man de reis waarschijnlijk niet overleefd. De slaaf komt wel in Holland aan en wordt in 1725 als Cornelis Valentijn in Enkhuizen gedoopt. (Hij is omstreeks 1700 geboren.) In Enkhuizen trouwde Cornelis twee keer en had hij 5 kinderen, waarvan er 3 al vroeg stierven. Één van die kinderen is stamvader van vele familieleden met de naam Valent(e)ijn.

Mijn familierelatie: één van mijn overgrootmoeders, Maria Valentijn, was een achterkleinkind van de slaaf. Anders gezegd: hij was haar overgrootvader.

Ruud Swier

JUNI 2000, SPECIAAL NUMMER OVER PLEKKEN EN PLAATSEN:

UW COPLIJ A.U.B. INZENDEN

VOOR 1 MEI 2000

HEBT U IDEEËN/GEGEVENS,

NEEM DAN CONTACT OP MET DE REDACTIE!

**SAMEN MET U MAKEN WIJ DAN EEN ARTIKEL VOOR
HET LAATSTE SPECIALE NUMMER VAN DIT MILLENNIUM**

**KWARTIERSTATEN, SCHAKELS EN MOEDERSLIJNEN NAAR
HENK UNIJ!**

1. Het maken van sigaren en het beroep van sigarenpoppenmaakster

Inleiding

In de vorige eeuw is de sigarenindustrie in Eindhoven en omliggende dorpen sterk opgekomen. Vele publicaties maken daar melding van. Het was een van de economische motoren van onze Kempen.

Gebruikelijk was ook, al veel langer dan de geïndustrialiseerde productie van de sigaren, de huisnijverheid. De thuiswerker produceerde sigaren hetzij voor de eigen verkoop (kleine zelfstandige) hetzij in opdracht van een sigarenfabrikant. Deze laatste zorgde voor voldoende ingrediënten en de productie werd periodiek afgeleverd.

De ingrediënten voor het maken van een sigaar zijn de volgende drie: het binnengoed, het omblad en het dekblad.

De kwaliteit van de sigaar werd niet alleen bepaald door de maker of maakster, maar ook door de kwaliteit van alle drie genoemde onderdelen, alsmede van de grootte en dikte. De later in dit artikel genoemde namen van om- en dekblad stonden en staan nog steeds garant voor een topkwaliteit.

De Tabak

Rond de eeuwwisseling kwam de grote hoeveelheid sigarentabak voornamelijk uit onze overzeese kolonie Nederlands Indië (Deli-tabak). De belangrijkste plantages lagen op de eilanden Java en Sumatra. Via de tabaksbeurs in Amsterdam werd de tabak aangekocht. Op de beurs kochten de fabrikanten de drie afzonderlijke grondstoffen.

Het binnengoed

Het binnengoed (gestripte, versnipperde tabaksbladeren: soms werden ze heel gelaten en soms lag het maken van het binnengoed tussen beide in) werd op de binnengoedzolder opgeslagen. Om een sigaar een bepaalde smaak en kwaliteit te geven werd een diversiteit van verscheidene soorten binnengoed door elkaar gehusseld. Enkele merken binnengoed zijn: Vorstenlanden en Besoeki (Java), Braziel en Mexicaanse tabak. Wanneer de goede samenstelling van het binnengoed was verkregen, werd er sterke drank over het binnengoed gedaan om de smaak te vervolmaken. De sigarenmaker nam een slok whisky of rum in de mond, vermengde die met water/spieksel en spuugde die in een sproeiende beweging over het binnengoed uit! Was er voldoende gesprenkeld, dan liet hij die stapel (een dag) met rust om de drank de kans te geven in het binnengoed te trekken. De volgende stapel was dan aan de beurt. Over hygiëne gesproken!

Het om- en dekblad

Beide werden een voor een geïnspecteerd en geselecteerd voor hun uiteindelijke doel en op goede vochtigheid gebracht. Aan het dekblad werden de hoogste eisen gesteld. De Javabladeren werden zowel als om- en als dekblad gebruikt. Bij de betere kwaliteit sigaar werd het een omblad. Goede productiemethoden konden ervoor zorgen dat de kwaliteit van de plantages een stijgende vorm vertoonden.

De beste kwaliteit tabaksbladeren, meestal Sumatra zandblad of Sumatra voetblad, werd gebruikt als dekblad. De kwaliteit van zo'n blad werd niet alleen bepaald door het aroma, maar ook door een zekere mate van taatheid en souplesse om de vorm van de sigaar in wording gestalte te geven en te houden. Van even groot belang was, dat de kwaliteit van de manier van telen – de kneepjes van het vak beheersen – bepaalde, of het grootste deel van de plant verkocht werd als binnengoed, of meer zou opleveren als om-, of dekblad. Tenslotte: het dekblad moest absoluut gaaf zijn. Anders kreeg het eindproduct een valse trek, die ervoor zorgde, dat je de sigaar (bijna) niet kon oproken.

Het zandblad is het blad dat het langst aan de plant gerijpt is en zit dus het dichtst bij het zand. Het voetblad zit daar vlak boven. De bladeren zijn tamelijk groot.

Het snijafval van de dek- en ombladeren belandden tenslotte in de bak met binnengoed.

Alles van de tabaksplant werd (her)gebruikt!

De hulpmiddelen voor de (thuis)werkster

Op de eerste plaats had ze diverse sigarenpersen: 2 houten planken met een twintigtal voorgevormde houten sigarenmodellen. Op de plank stond meestal de naam van de sigaren, die daar mee gemaakt werden: b.v. Mundi Victor. Dikwijls stonden op de planken ook nog nummers voor de controle door de fabrikant op vorm en aantal. Daarnaast had ze een klein lijmbakje met lijm, een speciale ijzeren mal, een scherp wielmesje om daarmee de goede vorm uit het dekblad te snijden en tenslotte een snijapparaat om het eindproduct, wanneer dat nodig was, een stompe kant te geven (deze vorm van sigaar noem men nog steeds corona's).

Het maken van sigarenpoppen als (huis)nijverheid; het maken van de sigaar De sigarenpoppenmaakster

De sigarenpoppenmaakster nam een haffeltje binnengoed en gaf er een grove sigarenvorm aan. Dan sneed zij uit een (Java)blad een langgerekte vorm en draaide dit bladdeel op de juiste manier om het binnengoed. Beide uiteinden (het omblad was langer dan de uiteindelijke sigaar) werden extra aangedraaid.

Een secure poppenmaakster haalde uit een blad een maximaal aantal ombladen en had een minieme hoeveelheid uitval over.

Binnengoed en omblad samen vormen de pop. Deze pop belandde in de sigarenvorm en de volgende pop werd geproduceerd. Wanneer de sigarenvorm vol was, werd de tweede plank erop gedaan (die moest stevig aangedrukt worden om de poppen in de juiste vorm te persen) en dan werd de vorm overgedragen aan de sigarenmaker. Deze kon tegenover de poppenmaakster zitten, maar ook elders in de fabriekshal verblijven. Omblad dat aan weerszijden uit de 2 gesloten plankhelften stak, werd met een mes eraf gesneden (planken die dienen als decoratie met mesinkervingen, hebben dus een 'dienstbaar' leven achter de rug). Ondertussen begon de poppenmaakster de volgende serie poppen te maken en nieuwe planken te vullen.

De sigarenmaker

Nu begon de taak van de sigarenmaker: het aanbrengen van het dekblad. Hij deed dat zo snel mogelijk, nadat de poppenmaakster de plank gegeven had. De poppen waren dan nog redelijk soepel (ze hadden nog niet alle vocht verloren) en ze waren ook nog in de goede conditie om er de juiste vorm aan te geven. De beste kwaliteit dekblad is reeds gememoreerd: het Sumatra zandblad. Dit blad werd met behulp van een speciale ijzeren mal en wielmesje in een specifieke vorm uitgesneden. Hij opende de plank, haalde de pop eruit en beet de overgebleven einden van het omblad eraf. (Sigarenmakers, die dit werk jarenlang deden, kon je herkennen aan een gleufje tussen de tanden.) De pop werd zeer nauwkeurig in het dekblad gerold (hierin mochten immers geen scheurtjes komen!) en met een speciale lijm vastgezet. Ook de lengte en dikte werden zo goed mogelijk constant gehouden. Omdat de sigarenmaker met het duurste materiaal werkte (het dekblad), was het ook voor hem zaak zo nauwkeurig mogelijk het dekblad te versnijden. Hoe meer dekbladen uit een tabaksblad gingen, des te efficiënter werkte hij voor de patroon. Een sigarenmaker moest per week gemiddeld 4500 goedgekeurde sigaren maken om aan een normaal weekloon te komen. Het maakte niet uit of er corona's of kleine sigaren gemaakt werden. De werkweek telde 6 dagen en het aantal arbeidsuren bedroeg 45. Het gemiddelde per dag bedraagt dan 750 sigaren, of per uur 100 stuks. Dat was behoorlijk aanpoten! (En: kon je niet met je directe baas opschieten, dan liet hij dat blijken door partijen sigaren om duistere redenen af te keuren). Dan ging de sigaar terug in de vorm om een dag te drogen. De sigaren werden dan gecontroleerd en op 120!! kleuren bruin, vorm, grootte en kwaliteit geselecteerd (alleen een specialist kon deze kleurnuances onderscheiden. De leek zag ze pas, nadat alle sigaren reeds gesorteerd waren) en voor verdere afhandeling gereed gemaakt.

Sedert plm. 1925 komt ook nog even de belastingdienst om de hoek kijken. De sigaren krijgen elk een belastingzegel 'aangemeten': dat heet dan stuksband. Daar omheen werd de mooiere sigarenband geschoven en dan gingen zij de kist in. Andere sigaren kregen alleen een sigarenband om en werden in een kist gedaan. Deze kist werd gesloten en de kist kreeg een belastingzegel opgeplakt: dat noemt men kistband. De sigaar is gereed voor verkoop en verbruik.

2. Informatie over de personen

3. Verwantschap tussen schrijver en deze persoon.

Bovenstaande beroepen zijn beoefend door mijn grootouders:

A.L. de Wit

* Gestel, 23-10-1884

+ Eindhoven, 22-10-1968

H.C. van Vroenhoven

* Woensel, 25-04-1887

+ Eindhoven, 11-07-1953

Mijn grootouders van vaderszijde zijn letterlijk tussen de sigaren grootgebracht. In hun trouwakte stond als beroep van mijn grootmoeder sigarenpoppenmaakster; bij mijn grootvader stond sigarenmaker genoemd. Ook de vier getuigen (2 broers van A.L. de Wit en 2 broers van H.C. van Vroenhoven) waren allen sigarenmaker. Een getuige die de doopakte van mijn vader, F.P.C. de Wit, heeft ondertekend, was een sigarenmaker. Mijn beide overgrootvaders Fr. de Wit (1856 - 1938) en P. van Vroenhoven (1852 - 1930) waren sigarenmakers, evenals mijn overgrootmoeder en echtgenote van Fr. de Wit, M.B. Hermans (1855 - 1928). Daarna zijn 2 kinderen van het bovenstaande echtpaar, G.M. de Wit en A. de Wit, in de tabaksindustrie werkzaam geweest.

Deze tabaks verwerkende industrie is dus van groot belang geweest voor diverse personen uit vorige generaties.

Ook de schrijver dezes heeft als vakantiewerker in de jaren zestig een zakcentje bijverdiend door o.m. vanuit grote plastic bakken de tabak over te laden in de vulbakken van machines, die er dan in zeer korte tijd tientallen sigaretten van maakten. (Deze sigaretten werden dan door vaardige -meestal - dameshanden in rekjes gelegd, die op hun beurt naar de volgende machine gingen en die maakte er de bekende pakjes van 20 stuks van.) Het loon voor een 14-jarige bedroeg fl. 28,64 bij een 45 uren werkweek. Wat zijn de tijden veranderd!

Mijn opa en oma hebben de lagere school doorlopen, want ze konden lezen, schrijven en rekenen. Fr. de Wit was ongeletterd, terwijl zijn vader (1815 - 1902), molenaarsknecht (in Woensel?) wel kon lezen en schrijven.

Mijn opa en oma waren aanvankelijk thuiswerkers. De tabak, het omblad en het dekblad werd bij een grossier gekocht. Daarvan maakten zij sigaren en verkochten deze zelf. Volgens goede bronnen die ik heb geraadpleegd, werd door hen de betere kwaliteit sigaar gemaakt en verkocht aan de beter gesitueerden. De sigaar had reeds de pijp verdrongen als belangrijkste (zondagse) rookgenot voor mannen. A.L. de Wit heeft het vak geleerd van zijn vader. Ik denk dat H.C. van Vroenhoven het vak van haar vader geleerd heeft. Zeker weten doe ik dat niet, alhoewel het gebruikelijk was, dat de kennis in die tijd van ouders op kinderen overging.

A.L. de Wit maakte de poppen (of wikkel) in eerste instantie, daarna de volledige sigaar. Na verloop van tijd is A.L. de Wit bij diverse sigarenfabrieken gaan werken. Bedrijven waar, misschien, beiden hebben gewerkt, althans waarvan de namen regelmatig vielen, waren: Van der Meulen (Hastelweg,) Van Gardinge (Mathildelaan – nu de Ventoseflat) en (J.A.) Van Collem (?). Hoogstwaarschijnlijk hebben ze elkaar bij een van deze fabrieken leren kennen.

Bij een van deze sigarenfabrieken is A.L. de Wit opgeklommen tot meesterknecht: dat was iemand die toezicht hield op het gehele productieproces: van strippen van de tabaksbladeren via het maken van de melange tot en met het inpakken in de kisten. Rond 1928 is hij uit het sigarenvak gestapt en is waagmeester geworden op het slachthuis te Eindhoven.

A.M.G.B. de Wit

VERVENING (=TURFWINNING), VEENMAN, VEENARBEIDER, BAGGERMAN

In de winning van turf kan men twee fasen onderscheiden. De eerste fase bestaat in het afgraven van de veengrond tot aan het grondwater. Men stak van die grond turven en liet die drogen. Die turven vormden indertijd een belangrijke brandstof. Later, in de tweede fase, de veengrond boven het grondwaterpeil uitgeput rakend, ging men over op het baggeren, de natte vervening. De veengrond werd uit het water van veenplassen gebaggerd en op ribben (=stroken grond in de veenplassen) te drogen gelegd. Vervolgens werden er turven van gestoken.

Wie in zijn genealogisch onderzoek terecht komt bij mensen, die in of bij turfafgravingen, c.q. veenplassen leefden, komt waarschijnlijk oude beroepen tegen, die te maken hadden met de vervening. Bijvoorbeeld een veenman. Dat is een min of meer welgestelde man, die gebied pachtte of kocht, waar vervening kon plaats vinden. Er werkten hier veenarbeiders (bijvoorbeeld turfstekers en baggerlieden). Jiteraard moesten de gewonnen turf ook vervoerd worden, bijvoorbeeld naar grote plaatsen in de omgeving. Beroepen: turfrijders en turfschippers.

Ik kom bij mijn familieonderzoek dergelijke beroepen tegen. Mijn schoondochter heet van huis uit Perdijk. Een deel van haar voorouders woonde in Reeuwijk en in het bijzonder in Sluipwijk. Ook nu nog komt de familienaam Perdijk in Reeuwijk en omgeving relatief veel voor. Ik noem enige van Reina's voorouders:

Jan Dirkz Perdijk	1753-1822	turfrijder
Ary Dirks Perdijk	1758-1827	veenman
Dirk Perdijk	1789-1847	veenarbeider

Ook bij de voorouders van mijn vrouw kom ik een dergelijk beroep tegen: Jan Wassenberg, die in 1702 trouwde, was baggerman. Zijn doop- en overlijdensdatum heb ik nog niet gevonden.

In het streekmuseum 'Oudheidkamer Reeuwijk' kan men allerlei zaken bekijken, die te maken hadden met de veenderij. De Reeuwijkse plassen zijn ontstaan door de afgraving ten behoeve van de turfwinning.

EEN 'GEKKE KOEIENZIEKTE' TE VENLO IN HET JAAR 1900

In het bronnenummer van ons 'Mededelingenblad Kempen- en Peelland' (juni 1997) stond een artikel met als titel 'Stroppers met stroppers vangen'. Hierin speelde mijn overgrootvader Pieter Joseph Schoenmakers een hoofdrol als sollicitant voor de functie van veldwachter te Venlo. Hij werd in 1875 als zodanig benoemd.

In 1888 werd hij door het stadsbestuur benoemd tot marktmeester en keurmeester van het gemeentelijk slachthuis. In die laatste functie is hij betrokken bij een zaak van ernstige dierenmishandeling, gezien onderstaand rapport van hoofdagent Peters aan de commissaris van politie d.d. 5-10-1900.

(G.A. Venlo 1900-1920, inv. nr. 834:
Diverse stukken betreffende de politie 1900-1920)

'RAPPORT

Ter voldoening aan eenen mij door den Heer Commissaris van politie opgedragen last, een onderzoek in te stellen, naar aanleiding van een gerucht als zoude in het Stedelijk Slachthuis alhier, eene koe geslacht zijn, welke lijdende was aan kanker, dat het vleesch dier koe niet aan een keuring zoude zijn onderworpen geworden en aan verschillende afnemers zoude zijn verkocht, heb ik ondergeteekende Gerard Hubert Peters, hoofdagent van politie te Venlo, tevens onbezoldigd Rijksveldwachter, de volgende personen gehoord:

1. Maurits Franken, slager wonende aan de Kleine Beekstraat te Venlo die verklaart als volgt:

De koe in kwestie is op Woensdag den 12en September jl, door den slager Schepers, wonende aan de Lomstraat te Venlo, voor rekening van ons beiden gekocht van den landbouwer of melkboer Peters, wonende te Nijmegen nabij de Molenpoort, voor de somme van fl. 30,-. Ik ben reeds drie weken bevorens bij die koe geweest en heb als toen fl. 40,- voor die koe geboden.

Vervolgens is de koe naar Venlo getransporteerd per spoor en aldaar gestald geweest bij den Heer van Gasselt aan de Roermondsestraat, vanwaar zij door den slagersknecht Faldera is afgehaald en in het Stadsslachthuis geslacht en naar ik vermeen is de koe voor en na de slachting gekeurd geworden hetgeen ik niet had toegestaan indien ik het geweten had.

Ik heb ook gezien en geweten dat die koe iets aan den kop of oog had, doch de landbouwer van wie de koe afkomstig is verklaarde mij, dat zij in de weide met het oog in de puntdraad was geraakt. Het vleesch van die koe heb ik aan den gewoonen prijs verkocht.

2. Joseph Faldera, slagersknecht wonende aan de Grote Beekstraat te Venlo verklaart als volgt:

Op den 14en September jl, heb ik bij van Gasselt aan de Roermondsche straat te Venlo eene koe afgehaald en in het stadsslachthuis geslacht voor Franken aan de Grote Beekstraat te Venlo, die koe had aan den kop eene leelijke verzwering; of voor of na de slachting een veearts bij die koe is geweest kan ik niet verklaren, ik heb geen veearts gezien.

De koe zag er vies en onooglijk uit en daar ik vakman ben en verstand van dergelijke zaken heb, zoude ik liever droog brood eten dan het vleesch van die koe, want de wormen kropen haar door den kop.

3. Peter Joseph Schoenmakers, keurmeester van vleesch in het slachthuis verklaart als volgt:

De koe van Franken, welke alhier in het slachthuis op den 14en September jl door Faldera is geslacht geworden, is door den militairen paardenarts, welke destijds ter vervanging van den paardenarts Vixseboxse alhier was gedetacheerd, voor en na de slachting gekeurd geworden, de koe zag er werkelijk fataal leelijk uit aan den kop, en moet zij dat bekomen hebben, volgens zeggen van den slager Schepers door dat men haar met eene mestvork in het oog had gestoken.

Het vleesch van die koe was zeer mooi.

Aldus door mij naar waarheid opgemaakt te Venlo den 5den October 1900. De hoofdagent van politie Peters'.

J.M. Bos

EEN ZEEUWSE ZEEHELD EN DE ROTS VAN GIBRALTAR

Jan Ockersse behoorde tot een aanzienlijk Zeeuws geslacht. Hij was de vijfde zoon van mr. Cornelis Adriaan Janszn. Ockersse (burgemeester van Zierikzee en raadsheer in den Hove van Holland en Zeeland) en van vrouwe Margaretha Pous. Hij werd geboren te Zierikzee 17 nov 1673.

Hij was twintig jaar toen hij als vrijwilliger op het schip 'Willem' meevoer, onder vice-admiraal van de Putte en nam enkele jaren deel aan krijgsverrichtingen. In 1698 werd hij door koning Willem van Oranje (van Gr. Brittannië, in de Nederlanden: prins Willem III) tot kapitein benoemd. In deze hoedanigheid werd hem in 1702, aan het begin van de successieoorlog, het bevel opgedragen over het fregat 'L'Aurore'.

Hiermee hielp hij de Noordzee tegen de Duinkerker kapers te beveiligen. In 170- werd Jan Cornelis naar Lissabon gezonden om van daaruit Nederlandse koopvaarders naar Plymouth (Z. Engeland) te begeleiden. In datzelfde jaar werd hij op het schip 'Veere' geplaatst als vrijwilliger: nu onder het gezag van J. de La Palma. Maar toen deze laatste overleed, werd aan Jan Cornelis het gezag over dit schip gegeven en hem werd opgedragen zich naar de Middellandse Zee te begeven als onderdeel van de vloot onder luitenant-admiraal Callenburgh. Hier bood zich aan de pas dertigjarige de gelegenheid om te tonen welk moedig en kundig zeeman hij was.

Een zeemacht van Engelsen met Nederlanders werd ingezet tegen de Spaans-Franse zeemacht, die de rots van Gibraltar bewaakte. Deze rots, die de doorgang van en naar de Middellandse Zee beheerste was natuurlijk van zeer groot strategisch belang. Jan Cornelis was één van de zes kapiteins, die de sterke vesting tenslotte tot overgave hielp dwingen; vervolgens een eskader vijandige schepen vernietigde en Gibraltar ontzette.

Op 21 maart 1705 veroverde Jan Cornelis met den sabel in de vuist het Franse linieschip aldaar dat hevige tegenstand had geboden, (Dit schip heette 'le Maguis'.) 'Voor welken heldendaad hij van 's Lands Overheden de regtmatige beloning ontving'. Op 20 sept. 1705 neemt Jan Cornelis ook nog deel aan de verovering van Barcelona. Na twee jaren dienst vertrekt hij dan in konvooi naar huis. Op 19 juni 1706 ontvangt hij een premie van 5.000 gulden voor zijn krijgsverrichtingen. Jan Cornelis huwde 6 mei 1710 met Cornelia Buttler. Zij is een dochter van jonkheer Jam Thomas Buttler (een Schotse kapitein in dienst van het Staatse leger) en van Anna van der Stringe. Jan Cornelis en Cornelia kregen acht kinderen: o.a. Margaretha Johanna Ockersse, een van mijn voormoeders.

Jan Cornelis werd in 1719 schout-bij-nacht, in 1723 vice-admiraal, vervolgens verwierf hij op 4 januari 1730 de hoogste waardigheid bij het zeewezen: Luitenant Admiraal van Zeeland, welke laatste betrekking hij tot zijn overlijden op 10 juni 1745 te Middelburg bekleedde.

Drie maal ben ik langs de rots van Gibraltar gevaren, zijnde van Nederlands-Indië (Indonesië) op weg naar Nederland en terug. In het voorjaar van 1998 bracht ik een bezoek aan deze befaamde rots. Kort na thuiskomst was er een excursie van de NGV naar het Maritiem museum in Amsterdam, waar ik aan deelnam. In de bibliotheek vond ik in enkele boekwerken gegevens over Jan Cornelis, waarvan - beknopt-bovenstaande levensschets.

Jan Cornelis Ockersse,	1673-1745
Margaretha Johanna Ockersse	1716-1757
Jan Cornelis van Hoorn	1744-1786
Mr. Nicolaas Johan van Hoorn	1767-1804
Paulina Wilhelmina van Hoorn	1794-1830
Frans Nicolaas Gerard Mersen Senn van Basel	1818-1873
Rosalia Sophia Mersen Senn van Basel	1850-1909
Marguerite Leonie Bik	1879-1934
Maria Margarethe Schöppel	1908-1995
Elfride Rosalie van Reijn	1932

Bronnen:

'de Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen' door J. C. de Jonge
'Marineblad' 1933, blz. 752, artikel dhr. Wuitgens.

E.R. Steinebach-van Reijn

VOGELFLAPPER

Vogelflappen of wilsterflappen (wilster is Fries voor goudplevier) is de gewoonte om goudplevieren te vangen met behulp van een slagnet. Bij nadering van deze vogels blaast de flapper op een fluitje dat de roep van plevieren nabootst; vandaar het gezegde 'Dy't wilsters fange wol moat fluitsje kinne'.

Bij succes laat hij op het juiste ogenblik via een over de grond gespannen lijn het net neerklappen. De gevangen vogels worden direct gedood met de tanden, waarbij de nekwervel of de schedel wordt ingedrukt. Bij gunstig weer en voldoende vogels was deze, reeds in 1652 voorkomende vorm van jacht een flinke bijverdienste. Bij de poelier hebben de vogels in deze eeuw steeds rond 50 cent opgebracht. In het begin ervan betekenden 20 goudplevieren een weekloon voor de dagloner of vissersknecht. Sedert 1976 is het doden van gevangen goudplevieren verboden en worden de netten alleen nog gebruikt om de vogels te ringen.

(Ontleend aan NRC Handelsblad van 9 november 1996).

C. v.d. Enden.

Het woord voerman roept bij mij nog steeds allereerst het beeld op van een man die wat dromerig op zijn wagen gezeten de teugels van zijn paard vasthoudt en het dier zo nodig met een vreemde roep of een ruk aan het leidsel in een nieuwe richting dirigeert. Zo is het dat ik de voerman in mijn jeugdjaren leerde kennen. Pas veel later bleek dat in de loop van de eeuwen een aantal leden van mijn familie als voerman de kost hebben verdiend, maar tegelijk werd uit mijn onderzoek ook duidelijk, dat hun leven heel wat meer had ingehouden dan slaperig op een bok zitten. Als zij tegenwoordig hadden geleefd, zouden zij zich zeker expediteur hebben genoemd, maar die term bestond een paar eeuwen geleden nog niet.

Voerlieden waren in de 17e eeuw in Brabant onmisbaar, omdat het transport over grote afstanden voor een groot deel met paard en wagen moest gebeuren. Voerman van Keulen op Antwerpen noemde een Woenselse neef van mijn voorvader zich. Van een ander familielid is bekend dat hij de "tour" op Antwerpen had, dat wil zeggen dat hij een vaste vrachtdienst onderhield vanuit Eindhoven naar de Scheldestad. Uit een bewaard gebleven procesdossier blijkt, dat hij niet altijd de hele afstand aflegde, maar op gezette tijden gebruik maakte van de diensten van een voerman in Arendonk, die ook die kant op ging. Behalve goederen werden soms ook passagiers meegenomen, die dan naast de voerman zullen hebben gezeten.

De weg was in die tijd nog niet zo veilig als tegenwoordig en zo nodig reden de voerlieden daarom in konvooien. Dat wilde overigens niet zeggen dat zij dan wel altijd veilig waren. In de schepenbankarchieven zijn uit politiek onrustige perioden nog al wat verklaringen te vinden over groepen rondzwervende soldaten, die op zoek waren naar buit en die het onze voerlui knap lastig konden maken.

Heel andere ervaringen hadden de voerlieden met de fiscus. Niet alleen voor het vervoer naar het buitenland waren papieren nodig, maar ook voor transport in eigen land. Om de controle te vergemakkelijken waren de voerlieden gedwongen bepaalde routes te kiezen en wee de voerman die er op werd betrapt dat zijn papieren niet in orde waren. Hij had dan een goede kans dat zijn goederen in beslag werden genomen, eventueel met de wagen erbij, en pas na betaling van een boete weer werden vrijgegeven. De afwikkeling van een inbeslagname kon niet eenvoudig met plaatselijke ambtenaren worden geregeld. Het douanewerk was in onze provincie een taak van de Admiraliteit op de Maas, die in Rotterdam was gevestigd. In 1732 machtigde een van mijn familieleden Willem Thomson in Rotterdam om voor hem tot overeenstemming te komen met de Admiraliteit over de teruggave van negentien rollen textiel, vier vrouwenrokken en een stuk dweil, die op 25 juli 1731 door commies Gerit Koolhaas in Bladel in beslag waren genomen van de kar waarop ze vanuit Duitsland naar de Zuidelijke Nederlanden werden gebracht.

Voor het traject Keulen-Antwerpen was de weg over Eindhoven lange tijd verboden. Vermoedelijk om de smokkel tegen te gaan. De voerlui waren toen gedwongen over het Achtereind van Aalst te rijden. Voor mijn familieleden, die meestal in Woensel woonden en daar dikwijls nog een boerenbedrijfje hadden, was dat erg onhandig.

Enkelen verhuisden daarom naar Aalst en zij waren niet de enige. In het begin van de vorige eeuw wist dominee Hanewinkel in zijn Geschied- en Aardrijkskundige beschrijving der Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch nog te vertellen van de beroemde voerlieden, die de Pracht van Aalst werden genoemd en in voorbije tijden veel welvaart in het dorp hadden gebracht. Aardig is, dat er in de vorige eeuw in Aalst nog een boerderij annex horecagelegenheid lag die de Pracht heette. Wellicht hebben de voerlui daar vroeger hun dorst gelest.

Nog wat geheimzinnig zijn de borgstellingen tot bedragen van maar liefst f 40.000,- die tussen 1800 en 1803 door enkele van mijn familieleden werden gegeven voor de Woenselse voerman Nicolaas Spoorenberg. Dit laatste familielid vervoerde transitogoed en ons landsbestuur was bang dat dit (na betaling van de lagere doorvoerrechten) in de Republiek zou worden gelost en eiste daarom voor de zekerheid een borgsom.

Ook later in de vorige eeuw bleven de Spoorenbergen actief in het transport. Dat blijkt soms uit voor ons wat vreemde vermeldingen. Zoals uit een overlijdensadvertentie van een van hen uit 1873, waarin de man voerman van Eindhoven op Breda wordt genoemd. De laatste regel van de aankondiging luidde: 'De affaire wordt op dezelfde voet gecontinueerd en beveelt zich minzaam aan.'

Was het transport door de Spoorenbergen in de vroegste periode vooral internationaal, in de loop van de vorige eeuw schijnen zij zich meer tot Nederland te zijn gaan bepalen. In de twintigste eeuw waren zij ten slotte alleen nog actief als verhuisondernemers. Na de oorlog werd het laatste verhuisbedrijf verkocht. Is er dan een einde gekomen aan een lange traditie? Nee, niet helemaal. In Sterksel is inmiddels een veetransportbedrijf gevestigd en in het verre Edam rijdt een vrachtauto rond van een van de nazaten van de oude voerlieden die een rijtschool is begonnen.

Genealogen die voerlieden in hun familie hebben, zullen dikwijls bemerken, dat die mensen meer ijzers in het vuur hadden. Dikwijls dreven zij ook een herberg. Dat geldt ook voor mijn familieleden. Uit 1673 is een verklaring bewaard waaruit blijkt dat mijn rechtstreekse voorvader Claes Goorts in Breda, Oosterhout en andere plaatsen in die omgeving gerst, haver en mout haalde om zijn gezin te eten te geven, zijn paarden te voederen en bier te brouwen voor zijn herberg. De verklaring was nodig om aan te tonen dat hij de haver, de gerst en de mout niet naar vijandelijke plaatsen bracht (de Republiek was in die tijd betrokken in de Spaanse successieoorlog!).

In de loop van de eeuwen hebben de Spoorenbergen heel wat herbergen bezeten, zowel in Groot-Eindhoven als daarbuiten. Soms hadden mooie namen zoals de Witte Wan, de Roskam, de Doornboom of de Reizende Man. In deze eeuw kwam aan de traditie een einde met de dood in 1916 van Jan Spoorenberg, die op de Fellenoord een voermansbedrijf en een café had bezeten. Zijn zoons zetten alleen in het vervoersbedrijf voort, maar andere familieleden zijn nog tot de dag van vandaag in het horecawezen werkzaam. Het bloed kruipt blijkbaar toch waar het niet gaan kan.

Tenslotte een overzicht van mijn afstamming. Ik geef toe, voor een voermansfamilie komt die wat teleurstellend over. Maar ik stam nu eenmaal uit een tak die zijn geluk als snel elders heeft gezocht.

I Claes Goorts, geboren circa 1620 en overleden tussen 23.1. en 25.8. 1679.

Claes woonde in Woensel, was voerman en bezat daarnaast een herberg met een brouwerij voor eigen gebruik.

Uit zijn huwelijk met N.N. zijn vier zoons bekend waaronder:

II Jacob Claessen.

Jacob werd in Woensel begraven op 28 augustus 1729; hij trouwde (1) te Woensel (rk) op 8 februari 1682 met Catelijne Goorts Mathijs Rutten, die voor 8 januari 1704 overleed, waarna Jacob dit laatste jaar voor de tweede maal is getrouwd met Maria Adriaens, de weduwe van Jan Janssen van de Water.

Van Jacob staat niet vast of hij voerman is geweest. Het lijkt onwaarschijnlijk dat hij een herberg heeft gehad.,

Uit dit huwelijk:

III Henricus (Hendrick) Spoorenbergh, plaats en datum geboorte en overlijden onbekend; hij trouwde te Eindhoven (r.k.) op 26 juli 1722 met Maria Peerbooms, gedoopt te Eindhoven op 14 juni 1691, die eerder gehuwd was te Eindhoven (sch) op 28 augustus 1717 met Geraert Bogaerts, de weduwnaar van Sara van de Ven en van Ernestina Bakermans. Na het overlijden van Henricus Spoorenberg trouwde Maria nogmaals te Eindhoven op 24 december 1727 (sch) met de voerman Nicolaas Miermans. Zij werd begraven te Eindhoven op 13 januari 1748. Zij was een dochter van Johannes Peerbooms en Maria van der Schoot.

Hendrick was voerman van zijn vak Hij verhuisde van Woensel naar Eindhoven, waar hij een huis in de Vrijstraat huis betrok.

Uit dit huwelijk:

IVb Henricus Sporenbergh, gedoopt te Eindhoven op 12 juni 1727, begraven te Eindhoven op 6 november 1797; hij trouwde te Eindhoven op 23 januari 1752 (sch) met Aldegundis van den Wildenbergh, gedoopt te Eindhoven op 28 januari 1729 en aldaar overleden op 8 december 1796, dochter van Antonius van den Wildenbergh en Sophia Driessen.

Henricus was leerlooier van beroep en erfde van zijn tante een leerlooierij aan de Vrijstraat. Het pand waarin laatstelijk de Standaardboekhandel was gevestigd, is enkele jaren gelegen afgebroken.

Uit dit huwelijk

V Cornelius Sporenbergh, gedoopt te Eindhoven op 21 december 1756, begraven te Eindhoven op 8 juni 1802; hij trouwde te Eindhoven (RK) op 28 januari 1787 met Maria Machtildis Pijpers, geboren te Eindhoven op 5 augustus 1763, overleden te Eindhoven op 6 december 1845, dochter van Jacobus Pijpers, brandspuitenmaker, en Anna Elisabeth van Stratum.

Cornelius bezat een leerlooierij op de Demer. Na zijn dood stichtte zijn weduwe naast de looierij de hoedenfabriek Wed.C.Spoorenberg & Zn. Cornelius en zijn vrouw zijn de ouders van twee van mijn betovergrootouders. Voor hun gegevens verwijs ik graag naar mijn kwartierstaat in ons mededelingenblad jaargang 2, nummer 3 van september 1994.

J.Spoorenberg

WERK AAN DE DIJK

Waar het standbeeld staat van Caspar de Robles, de Steenen Man die na de Allerheiligenvloed van 1571 in Friesland met ijzeren hand het dijkherstel en het dijkonderhoud afdwong, daar liggen de dijken van 'de Contributie der Vijf Deelen Zeedijken', die in dit tijdschrift al eerder ter sprake kwamen.

De Steenen Man ziet er nog steeds op toe, dat zijn dijken onderhouden worden, zodat er werk aan de dijk is en blijft.

Voor mijn betovergrootvader Ulbe Tackes Tjeerdema (1801-1864) betekent de dijk een bron van inkomsten.

In zijn jonge jaren maakt hij de overstroming van 1825 mee, die ook de Steenen Man niet heeft kunnen voorkomen:

Op 3 februari 1825 begint het te stormen. In zijn 'dagboek' schreef de strandmeester (dijksopzichter) van het waterschap Wonseradeels Zuider Zeedijken na de ramp:

[H. de Raad, De dijk op hoogte, Uitg. Waterschap Fryslan, Harlingen 1993, blz. 54-55, ISBN 90-9006469-9.]

'Nimmer heeft men het water in zulk een korten tijd zoo ontzettend en verschrikkelijk zien wassen (...).

Lucht en Zee scheen zich als het ware te hebben vereenigd, en te zamen gespannen om het aardrijk te verdelgen, althans was er van dijk en palen niets te zien, alles was door de golven bedekt en stroomde met de felle dijning zelfs (...) over de dijk naar binnen, en van Gaast tot aan Makkum liep hetzelfde geregeld wel twee voeten over (...)'.

Op de ochtend van 8 Februari ligt Bolsward geheel ingesloten door het water. Zurich wordt door zout water overstroomd; Pingjum, Kimswerd en een deel van Witmarsum niet.

De schade als gevolg van de overstroming moet erg groot geweest zijn, er kan in 1825 en 1826 niet geoogst worden door de verzilting van de bodem en een aantal mensen gaat failliet. Dit overkomt volgens de overlevering ook Hendrik Hendriks Karsten, de eigenaar van de Herberg te Zurich. Een kleinzoon van hem, Douwe Ynzes Karsten, trouwt op 11-05-1872 met Wilhelmina Sjoerds Tjeerdema. Tot op de dag van vandaag leeft deze gebeurtenis in de familie voort.

Twee maanden na de storm zijn de Zurichers nog steeds bezig de aangerichte schade te herstellen, waarbij Ulbe het schelpfad naar de kerk herstelt.

Drie jaren later komt Ulbe nog eens voor in het kerkeboek, want in 1828, Maij, wordt 'Aan Ulbe Takes betaald voor slatten en greppelen f 11,60' en tot slot in 1829 'Betaald aan Ulbe Tjedema van uitdollen (= uitgraven) f 16,75'.

Ulbe is in Zurich geboren op 31.12.1801. Mogelijk heeft hij er zijn hele leven gewoond, maar in de bronnen missen we hem tussen 1829 en 1838 als zodanig; wel zijn al zijn kinderen in Zurich geboren. Voor 1829 en vanaf 1838 bewoont hij het huidige pand Schoolstraat 5. Een oud pand dat op de dorpskaarten van 1832 en van 1732 terug te vinden is. Het is omstreeks 1817 door zijn vader aangekocht: post nr. 4 van de boedelbeschrijving van zijn vader vermeldt een huizinge en stede in de Buren te Zurich (Z-5).

Een aanwijzing voor de aankoop van het huis uit de boedel is het vastleggen op 3 Juni 1822 van een obligatie (schuldbrief) bij notaris Sybren Westerbaan in Bolsward. Behalve een huis en moestuin, bezit Ulbe nog 3 perceeltjes bouwland en 1 perceel weiland, in totaal 01.24.88 ha groot.

Daar komt in 1843 een perceel bouwland bij van 01.90.70 ha. In 1852 wordt bij de boedelscheiding van zijn broer, Pieter Taekes Tjeerdema, een perceel weiland, groot 01.09.80 ha, aan hem toegewezen. Tenslotte wordt er ook nog een klein perceel van 00.42.30 ha verkocht. Het totale bezit aan onroerend goed bedraagt bij de boedelscheiding in 1866 04.25.38 ha.

Na het overlijden van Reinskjen op 28-09-1858 behoort tot hare nalatenschap: Een/tweede gedeelte in Een bunder negentig roeden zeventig ellen bouwland, liggende te Zurich.

Na Ulbe's overlijden op 27-04-1864 wordt eveneens een memorie van successie opgemaakt en worden de onroerende goederen verkocht op 26-02-1866 en de roerende goederen op 14-05-1866:

Wat tot die nalatenschap behoren de navolgende Vastigheden:

1. Eene huizinge en Erf c.a. te Zurich nl een weiland, een huis en moestuin.
- 2 t/m 5. 5 percelen Bouwland.

Ulbe Taekes Tjeerdema wordt begraven bij de kerk van Zurich bij paal 4 graf 5, in het graf waar eerder in 1852 zijn broer Pieter Taekes Tjeerdema is begraven. Daarna is daar geen Tjeerdema meer begraven.

Ulbe heeft een klein boerenbedrijf en is daarnaast arbeider en later heijbaas en aannemer van publieke werken. Dat houdt in, dat hij ook reparaties uitvoert aan de dijken van de Contributie der Vijf Deelen Zeedijken (Waterschap) en soms ook een nieuwe dam (haad) in zee bouwt. Zijn vrouw Reinskjen Martens Hofstra wordt op enig moment winkeliersche. Zoals zoveel vrouwen in die tijd, probeert zij op die manier wat bij te verdienen. Haar zoon Rommert stapt later in haar voetsporen als winkelier. Ook haar zoon Taeke is een tijdje winkelier van beroep.

Twee jaren na de overstromingsramp van 1825 komt Ulbe Takes Tjeerdema voor het eerst voor als aannemer van werken aan de Zeedijk voor de Contributie der Vijf Deelen Zeedijken Buitendijks. Op dat moment wordt hij overigens als werkmans betiteld. Het is maar een kleine post, maar het is een begin van een lange reeks werkzaamheden voor het Waterschap.

Normaal gesproken worden in mei van een jaar de werken aanbesteed, welke dan in elk geval vóór de schouw van oktober moeten zijn uitgevoerd. Een aannemer schrijft in op een post werk via een zgn. inschrijfbiljet. De aannemers en de inschrijvingen worden beoordeeld door de Dijksgedeputeerden en hun staf, die een voorstel maken, dat dan in het overleg met de Gevolmachtigden wordt ingebracht. Na overleg worden de te besteden werken aan een aannemer toegewezen.

Het kan daarbij voorkomen, dat het bod op een post werk van de laagstbiedende aannemer niet geaccepteerd wordt: omdat men b.v. in schat, dat deze het werk niet aankan of omdat hij b.v. geen borg heeft. Soms ook wordt een post werk niet aanbesteed, omdat de geboden aanneemsom b.v. beduidend hoger ligt dan de begrote aanneemsom van de Contributie.

De definitieve akten van aanbesteding worden opgemaakt op verschillende lokaties. Gedurende de periode 1827-1839 komt men per jaar ruwweg afwisselend in Makkum, Zurich en Harlingen bijeen, na 1845 vaak in het Logement de Prins in Makkum (soms ook Herberg de Prins genoemd), soms vindt het plaats in Herberg de Zwaan te Makkum, een enkele keer in de Herberg te Zurich (vanaf 1865) en één keer, midden in de winter op 28-01-1863, in het Heerenlogement te Harlingen. Daar was een speciale reden voor, want het had even daarvoor flink gestormd en er was haast bij het repareren van de schade. Het werk moest binnen 2-8 weken worden opgeleverd!

In de jaren na 1870 wordt steeds meer werk alleen nog maar uitgevoerd door de grotere aannemers of combinaties ervan. Tussen 1870-1880 nog vooral door Schaafsma uit Harlingen en tussen 1880-1890 vooral door de Boer of door Bakker, beiden uit Stavoren.

Sjoerd Taekes Tjeerdema, broer van Ulbe, heeft ook regelmatig als aannemer van werken voor de Contributie gewerkt.

Zijn dochter Pietje Sjoerds Tjeerdema, dochter van hem en Johanna Suzanna Geertruida Neuijen, trouwt op 18-02-1875 te Wonseradeel (Bolsward) met een lid van deze familie de Boer.

Al vóór 1773 was het gebruik om bij de (aan)besteding van een werk f 9,- per post in te houden voor biergeld (drinkgeld), de zgn. biercedulle. Dit drijft echter de aanneemsom van het werk op, aangezien de aannemers er in feite voor moeten betalen. In 1773 wordt daarom voorgesteld om wanneer een aannemer behoorlijk werk blijkt te hebben verricht bij de opname (schouw) van het werk hem 'eenig drinkgeld te laten toekomen'.

Ik neem aan, dat dit bier bij de oplevering werd geschonken, zoals bijv. bij het bouwen van een huis bier geschonken wordt bij het bereiken van het hoogste punt.

Naast de Akten van Aanbesteding kennen we de Registers van aanbesteed werk of Buitendijkse Rolle die meestal als bron zijn aangehouden.

Een andere bron zijn de zgn. zakboekjes van de Strandmeesters (Dijkopzichters). De aanbestede werken worden in de Zakboekjes afgedrukt. De zakboekjes worden dan door de Strandmeesters gebruikt bij de controle of 'schouw' van het aanbestede werk.

Zij plaatsen het verbruikte materiaal erbij; soms wordt hierin ook het extra 'uit de hand' aanbestede werk genoteerd. Dit gebeurt vaak vroeg of later in het seizoen, met name wanneer het werk een spoedeisend karakter heeft. Het aanbestede paalwerk staat overigens niet in de zakboekjes vermeld. Verder staan in de zakboekjes de inkomsten uit de verhuur van de dijkwoningen, de scharverhuur voor de beweiding van schapen en de verhuur van water voor de visserij.

Het later in het seizoen uitbestede werk staat niet altijd in de Buitendijkse Rolle vermeld, maar wel in de Akten van Aanbesteding.

In het vroege najaar van 1827 neemt Ulbe zijn eerste werk aan. Er wordt op 12-09-1827 in de Herberg aanvullend werk uitbesteed, dat nog vóór de herfststormen moet worden uitgevoerd. Het is een post voor kramwerk tussen steen 49 tot 40, dat hij aanneemt voor f 156,15.

In 1828 en 1829 neemt hij zelf geen werk aan, maar in 1829 levert hij als Taeke Ulbes aarde en zooden aan Hendrik Hendriksz. Karsten, heijbaas, aannemer en herbergier voor de somma van f 93,38. De verkeerd geschreven naam moet een verschrijving van de klerk zijn, want zijn vader is in 1821 al overleden en anderen met die naam zijn er niet in de omgeving.

Het duurt tot 1834 voor hij weer werk voor de Contributie uitvoert voor een bedrag van f 75,90. Behalve in 1861 en 1862 zal Ulbe 30 jaar lang niet meer ontbreken in de boeken: in 1863 neemt hij voor het laatst een werk aan: hij overlijdt op 27.4.1864.

Vanaf 1834 t/m 1840 vinden we Ulbe 25 keer in de bronnen; de bedragen variëren van f 8,95 tot f 1294,59; de werkzaamheden bestaan uit paal- en aardwerk; hij wordt in die jaren nog als werkmans aangeduid. In 1840 wordt hij voor het eerst heybaas genoemd. In datzelfde jaar wordt gesproken over het maken van een nieuwe praam voor de Contributie door J.H. Alkema, 'alsmede het beschieten van derzelve met bijlevering der materialen, de somma van f 522,50'. In 1845 debuteert hij als aannemer. Ulbe moet dit jaar een boete betalen van f 2,- 'wegens het los laten leiden aan de dijk van een paard bij herhaling, volgens art. 29 der generale voorwaarden'.

Paarden mogen normaliter niet op de dijk lopen, omdat zij het grasdek kapot maken.

Behalve dat het werk aan de dijk geld oplevert, kost het dus ook wat door de boeten, vnl. wegens het te laat, of onjuist opleveren van het aanbestede werk, of vanwege het overtreden van de regels. Op 2 posten moet Ulbe in 1842 een boete betalen: een gemodereerde (= gematigde) boete van f 50,- wegens 74 dagen te laat leveren en een boete van f 25,- wegens het te laat afmaken van de steenen voeting.

Er kan alleen gedurende de periode maart/ april tot oktober gewerkt worden, want wanneer de eerste herfststormen komen, moet alles klaar zijn.

Ter vergelijking met de vermelde bedragen het volgende. Op 29 September 1863 wordt aan Ulbe's zoon, Rommert, een kamer verhuurd in het Contributiehuis te Zurich, oftewel in de huidige Herberg 'De Steenen Man'. Dat kostte destijds f 0,75 per week!

In 1847 valt er flink wat te verdienen; gegund wordt:

'Aan U. Tjeerdema terzake heijen van een 'haad'

(= strandhoofd) tussen steen 36 à 35 ter lengte van 100 ellen, het omzetten van hetzelfde met eene steenen voeting en een in zee uitlopende steenen rug lang 9 ellen', zo staat het in de omschrijving en het is aangenomen voor een bedrag van f 1.908,56.

Dit is het grootste werk, dat Ulbe tot op heden heeft uitgevoerd. Overigens neemt Ulbe ook het jaar erna eenzelfde groot werk aan voor een iets groter bedrag. Kennelijk is de eerste echt grote opdracht goed uitgevoerd. Echter, ook hier weer blijkt, dat de Contributie op de goede uitvoering én op de kleintjes blijft letten, want er wordt f 2,- vergoeding aan de Contributie afgetrokken 'als vergoeding van kosten voor opbergen van goederen door hem verzuimd'.

Een jaar later blijkt echter uit andere bron, dat een en ander toch niet zo goed verlopen is en Ulbe dit avontuur met verlies heeft moeten bekopen, want op Dingsdag den 18 April 1848 wordt in de Buitendijks Privé vergadering van Dijksgedeputeerden en Gevolmachtigden, gehouden te Makkum, een verzoek van Ulbe Tjeerdema behandeld. Er staat in het verslag onder pt. 13 (deel): 'Een verzoek van Ulbe Tjeerdema om schaarvergoeding wegens verliezen als aannemer van het Haad van 100 ellen lengte, bij steen 36 à 35 in 1847 afgemaakt, wordt met groote meerderheid van stemmen afgeslagen. (De uitslag van de stemming was:) 18 tegen, 1 voor'.

Er zitten dus ook risico's aan het aannemen van werk.

Zo neemt Ulbe in 1854 ogenschijnlijk heel weinig werk aan. Uit andere bron blijkt nu waarom. Leest u maar!

Op Dingsdag den 23 Mei 1854 wordt in de Buitendijks Privé vergadering van Dijksgedeputeerden en Gevolmachtigden het volgende vastgelegd: 'Dijksgedeputeerden stellen voor om de bestede werken aan de onderscheiden aannemers toe te wijzen, met uitzondering van de posten paalwerk, nrs. 9, 10, 11, 16, 19 en 20, welke aangenomen zijn door Ulbe Taekes Tjeerdema, die geen borg heeft kunnen stellen en van wien geen goede uitvoering te verwachten is, en om die posten opnieuw te besteden. Met algemene stemmen is daartoe besloten en daarna tot herbesteding overgegaan'.

Overigens levert de herbesteding nog de nodige problemen op, want:

'HED. (waarschijnlijk de voorzitter J. Kingma namens de Dijksgedeputeerden) doen verslag van de gehouden herbesteding der zes door Ulbe Taekes Tjeerdema

aangenomen posten paalwerk, waaruit blijkt dat de posten paalwerk No. 9, 10 en 11 door gewone heijbazen voor eenigszins hogere prijzen zijn aangenomen en de posten No. 16, 19 en 20 ook voor hogere prijzen door Jan Alberts van der Sluis te Zurich. Deze laatste geen heijbaas zijnde, geen borg aanwijzende en niet geschikt om die werken behoorlijk uit te voeren, is na deliberatie besloten de posten No. 9, 10 en 11 aan de aannemers toe te wijzen en de posten No. 16, 19 en 20 in te houden en Dijksgedeputeerden te autoriseren om dezelve later uit de hand te besteden'.

In 1856 krijgt Ulbe een boete 'wegens het niet opvolgen der orders van de Strandmeester' van f 3,95.

Het werk moet worden uitgevoerd in de krite van M.A. Salverda, kennelijk niet in de krite waar hij normaal werkt. Zou hij daarom 'meteen mot gehad hebben' met een opzichter, die een wat andere werkwijze heeft ?

Ulbe krijgt in 1858 wederom een boete, nu 'wegens slecht en niet naar aanwijzing afmaken van het werk'. Dit zie ik overigens ook regelmatig bij anderen staat. Opvallend is echter, dat er de laatste jaren meer boetes zijn dan voorheen. Ulbe is nu 57 jaar, ik denk dat hij het een beetje zat is.

De dijk kan ook nog op andere wijze geld opleveren: zowel voor de Contributie als voor Ulbe door verhuring van land

Elk jaar worden door de Contributie der Vijf Deelen Zeedijken Buitendijks, zeg maar het Waterschap, publieke verhuringen georganiseerd van stukken grond en water en soms ook van gebouwen, zoals de Herberg te Zurich (de Steenen Man).

Men kan dan bieden op een perceel land of een zgn. schar (omheind gedeelte, waar een bepaalde hoeveelheid dieren mag grazen) of een deel van een vaart of een (water)deel langs een dijk. De huurperiode is vast omschreven, bv. 1 jaar (herberg, visserij), 5 jaar (herberg, visserij), van 1 Maart t/m 12 November (schapen, koeien, etc.), voor 2 maanden (paarden). Het land of de dijk wordt niet verhuurd, wanneer het grasgewas te slecht is voor beweiding.

Ulbe Tjeerds Tjeerdema huurt regelmatig scharren voor de beweiding van schapen op de Zeedijk zelf. Per gehuurde schar mogen er 4 schapen lopen. In de winkel van Grietje zal de schapenkaas haar weg wel gevonden hebben naar de klanten.

De laatste keer, dat hij op de Zeedijk schapen heeft lopen is in 1857. In datzelfde jaar huurt hij wel het 4e afgebakende perceel aan de Slaperdijk ten Westen der Zijweg bij Zurich en de daarbij gelegen landen in de Züricher Oord voor het beweiden met paarden in de periode van 9 Mei t/m 9 Juli 1857 voor f 21, 50.

Ulbe komt éénmaal, op 25-04-1863, als 'ingelande' voor in de lijst van gecommiteerden en ingelanden van de Gooyumer- en Züricher Polder. Vanaf die datum worden er pas notulen en overzichten van gecommiteerden gemaakt. Van de tijd ervoor weten we dus niets.

De status van Ulbe in Zurich kunnen we mede afmeten aan zijn positie in de kerk. Ulbe Taekes Tjeerdema en Reinskjen Martens Hofstra worden op 27-04-1827 tot lidmaat van de kerk aangenomen, wat op 29-04-1827 in de kerk van Zurich wordt bevestigd. Op 30-04-1841 staat Ulbe in Pingjum als oudste ouderling vermeld, terwijl hij in Zurich woont. Bij de 'huisbezoeking' in 1848 in Zurich door de predikant en een ouderling wordt bij Ulbe vermeld: 'oud-ouderling'.

Frans van Heijningen;

deze door mij verzamelde en geordende gegevens zijn voor dit speciale nummer tot bovenstaande vorm bewerkt en ingekort door
Toon van Gestel.

BEMEESTEREN

Op Koninginnedag vertrok ik naar het land van enkele mijner moederen. In Launsbach (Hessen) vond ik Hotel 'Schöne Aussicht' van de familie Bechthold toch wel aan de prijzige kant en miste zo een kans om de ongetwijfeld aanwezige verwantschap vast te stellen. Ook de mvw. van de Heimatverein aldaar bleek op vakantie.

In plaats van een gesprek over de factoren die vroeger bewoners er toe bracht zich als soldaat te verhuren en zo de familienaam Bechtold naar Bergen op Zoom te brengen, besloot ik in het aangrenzende bos te gaan wandelen en de omgeving te verkennen. Aan de andere zijde van het bos doemde de burcht van Krofdorf op met het aangrenzende Gleiberg, zodat ik daar aan die rand niet stoppen kon en ook de burcht verkende. Daarbij stelde ik mij voor, dat ook mijn 18e eeuwse voorvaders dit hadden gedaan en hoe de migranten in het verre Brabant in hun dromen deze plekken hadden teruggezien zonder het ooit te hebben weergezien. En dat het daarbij voor een belangrijk deel ging om dezelfde voorouders als die van al die plaatselijke wandelaars op deze feestlichem 1ste Mai. Ook een naam op een voordeur en die op een grafzerk waren die van 'Grootje' Bechthold, de Nederlandse vroedvrouw uit Raamsdonk met haar Duitse voorgeslacht. Op deze manier bemeester ik plekken, waar voorouders leefden en eigen ik me die als het ware toe. Zelfs vind ik dat ik, Nederlander, op deze plaats meer thuis hoor, dan het merendeel der Duitsers dat niet kan bogen op voorouders uit Launsbach of omgeving.

Op zoek naar meer informatie voor een artikel in dit nummer over de hoenderpoelier in mijn voorgeslacht noteerde ik het huisraad, dat na zijn overlijden werd geïnventariseerd en in het archief te Breda bewaard is gebleven. Geïntrigeerd door het raadsel gevormd door de naam van de woning -de Prins Cardinael- (vanouds ook Roomsche Keizer), en geen vrede vindend in het pand met dezelfde naam (thans

Reigerstraat 2) waar onze streekgenoot Jan van Hooff (met standbeeld op de Markt te Eindhoven) in 1793 de 'Comité Revolutionair der Bataven' voorzات, zocht ik verder in de Pondboeken. Eerder onderzoek had nl. geen enkel ander dan een speculatief verband opgeleverd tussen mijn voorgeslacht en dit pand. En inderdaad: In Breda bevonden zich op korte afstand van elkaar 2 panden met deze naam. Op een andere bladzijde stuitte ik bij toeval op een mij bekende naam en vond opnieuw een voorouderlijk pand.

Na sluitingstijd van het archief ging ik op weg naar de Grote Markt en daar vond ik - voor zover de nummering in de concordansen nog klopt- de 2 panden. Waar eerst wijnhandelaar Couwenberg en poelier Van de Goor hun zaken dreven, zijn nu een ijssalon en cafetaria gevestigd. Het pand van mijn overgrootvader, waarin hij een groothandel in lederwaren voerde (thans Hotel 'De Klok') was mij al bekend. Nu bleek van 3 mijner grootouders een pand door voorouders bewoond, zich te bevinden in 3 aan elkaar grenzende huizenblokken rond de Grote Markt.

Als zij vanuit het Ginneken naar haar schoonouders fietste heeft mijn grootmoeder niet geweten, dat zij aan haar linkerhand een woning van haar eigen voorouders voorbij fietste. Die legden dan ook een heel wat langere route af dan zij: van Breda naar Turnhout, vervolgens naar Tilburg en Besoijen; waarna zij zelf naar 't Ginneken verhuist en de kring rond maakt.

Wijnhandelaar Couwenbergs zelf stamt weer uit Tilburg: zijn betachterkleinzoon ontmoette daar weer een Couwenberg van een andere tak, die al die tijd niet verder gekomen was dan het rondje Tilburg-Goirle-Tilburg. Bij de huwelijksluiting met deze arme tak schitteren de ouders van de bruidegom door afwezigheid; de tijdelijke verbanning van zoonlief naar Den Haag had niet geholpen. Ook dit zal mijn grootmoeder niet hebben geweten.

Staande in het ruime pand van haar schoonouders keek zij op het blok grenzend aan de Grote Kerk, aan de overzijde. Dat aan de achterzijde daarvan voorgeslacht van haar toen nog a.s. schoonzoon had geleefd heeft zij toen en ook later niet kunnen bevroeden. Zeker niet, omdat het hierbij gaat om het voorgeslacht van onze Franse voormoeder.

dit pand -de Prins Cardinael, thans Torenstaat 4 (destijds Kerkstraat)- deed hoenderpoelier Servatius van de Goor zaken. Zijn vader Abraham van de Goor moet destijds als handelaar van Luik op Turnhout en Breda herhaaldelijk door de Ginnekenstraat Breda zijn binnentrokken.

Servaa's overlijdt in 1747; zijn huisvrouw Marie Antonet Voeten leeft dan ook niet meer. Zij laten 3 jonge dochters na, Maria, Cornelia en Elisabeth. Jan Voeten, oom van moederszijde, wordt voogd. Omdat hij in Zevenbergen woont draagt hij de dagelijkse zorg over aan broer Antony. Het pand wordt tijdelijk verhuurd aan Jan Elzen, een andere hoenderpoelier. Van dochter Maria horen we niets meer.

Cornelia trouwt met Gasper Lommers uit Stratum en zij betrekken dan de woning. Kleindochter Maria Cornelia Lommers verkoopt het pand in 1803. Zij woont dan inmiddels in Eindhoven, waar zij ook overlijdt. Dochter Elisabeth trouwt Joost Evers, een schipper uit Dongen en in 1771 poorter van Breda. Deze schaft zich een schip (damslaper) aan in Boskoop. Als in de andere 'Prins Cardinael' in 3.1793 Franse kanonniërs zijn ingekwartierd ontmoet dochter Marie Antonet haar Jean-Charle.

(Heeft zich toen de volgende dialoog afgespeeld? 'Waar slaap jij?' 'In de Prins Cardinael.' 'Ik ook!' 'In de mijne of de jouwe?')

De Fransen en het Comité Revolutionair krijgen in april een vrijgeleide (al vroeg Willem V aanvankelijk om het hoofd van Jan van Hooff) naar Antwerpen en Rijssel. In Rijssel (Lille voor de franskiljons) ben je halverwege Pourquericourt vlakbij Noyon, waar op 2 december Marie Antonet Evers in aanwezigheid van haar vader trouwt met Jean-Charle Chantrelle (voor de Etat Civil, de franse Burgerlijke Stand!) 3 Jaar later trouwen zij op 29 november 1996 weer in Breda in de Kerk aan de Brugstraat. Van de kinderen zijn er nog 2 in leven, als eerst vader verdwijnt en dan moeder. Zij blijven als 'wezen' achter. Angelique (of Marie Françoise) wordt meid op het landgoed Valkenberg.

Dit landgoed is weer zo'n bemeesterde plek uit mijn voorgeschiedenis. Aert Leenderts van Gastel maakt zijn testament in 1682 en woont daar dan op eigen grond grenzend aan de bezittingen van het landgoed. Angelique Chantrelle trouwt met diens achterkleinzoon en woont er tot 1883. Daarna worden de bezittingen verkocht, de bebouwing gesloopt en het geheel aan het landgoed toegevoegd.

Koekenbakker Leonardus van Gastel was getrouwd met Elisabeth Laats; een zuster van Adriana Laats, getrouwd met Nicolaas van Es: voorouders van moeders kant. Het zou mij niet verbazen als de koekenbakker van Aert Leenderts afstamt en zo de oudst bekende familiebenaming behouden heeft. De Ginnekenstraat waar hij zijn brood en koeken bakte, is wellicht de meest door mijn familie en voorgeslacht bereide straat. Deze moet hoognodig eens bemeesterd worden.

A.W.J.M. van Gestel

Over Jan van Hooff en over de kortstondige Franse aanwezigheid in 1793:

Rosendaal, J.G.M.M. en A.W.F.M. van de Sande (redactie): Dansen rond de vrijheidsboom, revolutionaire cultuur in Brabant en de Franse invasie van 1793; Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening, 1993.

Verhagen, F.B.A.M.: Mr. Jan van Hooff, spoortrekker van de vrijheid vanuit Eindhoven en Brabant naar Den Haag;

Het Noordbrabants Genootschap en de Stichting Standbeeld Jan van Hooff, 1990

BESTUUR

Voorzitter

Henk Hilhorst pater Vogelsstraat 9 5741 JE Beek en Donk (0492) 46 22 94

Secretaris

Geert Rozendal van Busselstraat 15 5731 NA Mierlo (0492) 66 02 49

Penningmeester

Piet Dalmajier Biezenweg 1 5651 AC Eindhoven (040) 251 26 11

Leden

Stef Aldenhuijsen Schoorstraat 11 5071 RA Udenhout (013) 511 12 94

Toon van Gestel prins Alexanderstraat 16 5616 BL Eindhoven (040) 252 45 98

Jan Spoorenberg Pauwlaan 15 5613 CG Eindhoven (040) 243 26 93

Jan Waszink Theeuwenlaan 3 5591 EJ Heeze (040) 226 16 03

Informatie en promotie (DIP), afgevaardigde

Toon van Gestel prins Alexanderstraat 16 5616 BL Eindhoven (040) 252 45 98

plv. Afgevaardigde

Mady de Keijzer-van Tuyl Gaspeldoornlaan 32 5552 GC Valkenswaard (040) 204 72 44

Kontaktdienst

Wim van Stek J. Steenstraat 10 5684 AK Best (0499) 39 62 44

Opvang nieuwe leden:

Bert Venverlo Heike 36 5508 PB Veldhoven (040) 254 41 21

Redactie Afdelingstijdschrift:

Toon van Gestel

(eindredactie) prins Alexanderstraat 16 5616 BL Eindhoven (040) 252 45 98

Hugo Schaap Reaalhof 9 5551 VR Dommelen (040) 201 92 99

Ruud Swier Andoornstraat 38 5672 XB Nuenen (040) 283 38 31

Henk Unij Taunus 1 5706 PC Helmond (0492) 52 72 21

Afdelingskascommissie

Harrie Corsten, Frank Verhees en Jan Schoenmakers.

Tijdschriftenuitleen/bibliotheek

Piet van der Helm Losweg 49 5663 AS Geldrop (040) 286 35 02

Jan Waszink Theeuwenlaan 3 5591 EJ Heeze (040) 226 16 03

Computergenealogie

Stef Aldenhuijsen HAZA DATA (013) 511 12 94

Ben Bal PRO-GEN (040) 248 36 26

Henk Hilhorst PRO-GEN (0492) 46 22 94

Albert Koning PRO-GEN (040) 251 76 06

Henny de Ruijter PRO-GEN (040) 285 73 48

Wim van Stek GENS DATA (0499) 39 62 44

Henk Unij PRO-GEN (0492) 52 72 21

Frank Verhees Brother's Keeper(040) 204 30 27

ben.bal@pnl.philips.com

a.t.j.koning@kader.hobby.nl

h.d.ruijter@wxs.nl

Jan Steenstraat 10 5684 AK Best

he.unij@wxs.nl

frank.verhees@nl.origin-it.com

Landelijk secretariaat: NGV Postbus 976

1000 AZ Amsterdam

Website NGV

<http://www.ngv.nl>

Afz. NGV-Kempen/Peelland
Dhr. S. Aldenhuijsen
Schoorstraat 11
5071 RA Udenhout

PORT BETAALD
UDENHOUT
PORT PAYÉ
UDENHOUT